

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów.....	9
Wstęp	11

ROZDZIAŁ I

ZARYS DZIEJÓW BIBLIOTEKI SEMINARIUM DUCHOWNEGO W TARNOWIE

1. Początki Seminarium Duchownego w Tarnowie.....	17
2. Pierwotny księgozbiór seminaryjny.....	22
3. Zespół starych druków biblioteki seminaryjnej od 1838 roku aż po czasy współczesne	26

ROZDZIAŁ II

KSIĘGI POCHODZĄCE Z OPACTWA BENEDYKTYNÓW W TYŃCU

1. Charakterystyka zbioru ksiąg tynieckich, stanowiących załączek biblioteki seminaryjnej	37
2. Księgi należące do opatów i przez nich nabywane	44
2.1. Księgi Andrzeja Oźgi (1477-1487).....	44
2.2. Księgi Stanisława Baranowskiego (1512-1526)	45
2.3. Księgi Jana Łowczowskiego (1558-1568)	46
2.4. Księgi Hieronima Krzyżanowskiego (1568-1573)	47
2.5. Księgi Mikołaja Mieleckiego (koadiutor opata od 1584, opat 1593-1604)	48
2.6. Księgi Stanisława Łubieńskiego (1618-1627).....	50
2.7. Księgi Floriana Amanda Janowskiego (1762-1788).....	51
3. Księgi będące własnością przeorów i innych zakonników konwentu tynieckiego, bądź przez nich nabyte.....	56
3.1. Księgi Andrzeja Jacka Jaźwieckiego	56
3.2. Księgi Karola Jaźwieckiego.....	65
3.3. Księgi Bonifacego Rostockiego.....	67
3.4. Księgi Józefa Damiana Sadowskiego.....	70
3.5. Księgi Macieja Suchorabskiego.....	71

3.6. Księgi Wienčyszława Ziółkowskiego	73
3.7. Księgi Jana Grygierowicza	76
3.8. Księgi Stanisława Szczygielskiego	79
3.9. Księgi Fortunata Albrychowicza	81
3.10. Księgi Bogumiła Mycielskiego	82
3.11. Księgi Ruperta Mierkowskiego	83
3.12. Księgi Jana Choteckiego	84
3.13. Księgi Teodora Zielonackiego	84
3.14. Księgi będące własnością innych zakonników	85
3.15. Księgi należące do konwentu tynieckiego	93
4. Księgi należące do prepozytury tuchowskiej	98

ROZDZIAŁ III

ZACHOWANE SZCZĄTKI KSIĘGOZBIORÓW Z KLASZTORÓW SKASOWANYCH W XIX WIEKU

1. Okoliczności włączenia ksiąg do zbiorów biblioteki seminaryjnej ze skasowanych klasztorów z terenu zaboru austriackiego	103
2. Księgi po skasowanych klasztorach z terenu diecezji tarnowskiej (w jej granicach do połowy XIX w.) w zasobie biblioteki seminaryjnej	118

ROZDZIAŁ IV

KSIĘGI POCHODZĄCE ZE ZBIORÓW KAPITULNYCH

1. Z kapituły kolegiackiej, a następnie katedralnej w Tarnowie	143
1.1. Kolekcja ks. Erazma Marcinowskiego	150
1.2. Kolekcja ks. Szymona Starowolskiego (ok. 1588-1656)	152
2. Z kapituły kolegiackiej w Nowym Sączu	161
3. Z kapituły kolegiackiej w Wojniczu	166
4. Z kapituły kolegiackiej w Bobowej	177

ROZDZIAŁ V

KSIĘGI POCHODZĄCE Z PARAFII DIECEZJI TARNOWSKIEJ

1. Z parafii p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Czchowie	187
2. Z parafii p.w. św. Antoniego Pustelnika w Męcinie	195
3. Z parafii p.w. św. Marii Magdaleny i św. Stanisława Biskupa w Szczepanowie	198
4. Z parafii p.w. św. Jana Chrzciciela w Pilźnie	200
5. Z parafii p.w. Najświętszej Maryi Panny Szkaplerznej w Szynwałdzie	204
6. Z innych parafii obecnej diecezji tarnowskiej	206

ROZDZIAŁ VI

DAROWIZNY LUB LEGATY TESTAMENTOWE

1. Księgi pochodzące ze zbioru biskupa tarnowskiego Ignacego Józefa Łobosa (1827-1900)	212
2. Kolekcja ks. Jana Tylkowskiego (1712-1791) i ks. Macieja Tylkowskiego (1746-1825)	213
3. Legat ks. Jana Duszyńskiego (1774-1837).....	220
4. Legat ks. Wincentego Gałęckiego (1776-1834)	223
5. Legat ks. Marcina Leśniaka (1800-1889).....	226
6. Legat ks. Michała Tryby (1803-1870)	231
7. Legat ks. Andrzeja Galińskiego (1809-1859).....	234
8. Inne	237

ROZDZIAŁ VII

UŻYTKOWNICY DAWNYCH KSIĄG

1. Sentencje i myśli	253
2. Wpisy metrykalne. Zapisy o charakterze kronikarskim.....	257
3. Inne wpisy	259
Zakończenie	265
Provenance collections of the incunabula and old prints of the Major Seminary Library in Tarnow: Owners – Members – Bibliophiles.....	267
Bibliografia	269
Indeks osobowy	283
Indeks nazw geograficznych	292

WYKAZ SKRÓTÓW

- ABMK – „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”
BW – „Biblioteka Warszawska”
DThC – *Dictionaire de Theologie Catholique*
EK – *Encyklopedia Katolicka*
Ekość – *Encyklopedia kościelna*
FT – „Forum Teologiczne”
MPV - *Monumenta Poloniae Vaticana*
NP – „Nasza Przeszłość”
PEK – *Podręczna Encyklopedia Kościelna*
PSB – *Polski Słownik Biograficzny*
PZH – „Przemyskie Zapiski Historyczne”
RB – „Roczniki Biblioteczne”
RBN – „Rocznik Biblioteki Narodowej”
RF – „Roczniki Filozoficzne”
RK – „Rocznik Krakowski”
SC – „Studia Claramontana”
SCHDT – *Schematyzm Diecezji Tarnowskiej*
SHGWK – *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*
SBKDT – *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej*
SPKP – *Słownik Pracowników Książki Polskiej. Suplement II*
SPTK – *Słownik Polskich Teologów Katolickich*
ŚSHT – „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”
TST – „Tarnowskie Studia Teologiczne”

Kto nigdy nie ważył w rękę dostojnego pierwodruku z XV wieku i nie podziwiał jego prostej i szlachetnej kompozycji graficznej, kto nie czuł pod palcami gładkości karty pergaminowej włoskiego rękopisu albo druku humanistycznego, kto nie poznał wdzięku włoskiej aldyny, kto nie poddał się zalotności ksiązek francuskiego rokoka, kogo nie zaintrygowała nota proveniencyjna właściciela książki i treść jego komentarza czytelniczego, albo jego exlibris czy superexlibris, kto wreszcie nie oddychał powietrzem magazynów bibliotecznych, w którym żyją dawne księgi – ten nie może mieć wyobrażenia, czym jest czar książki.

(Karol Głombiowski, *Moja droga ku nauce o książce*)

WSTĘP

Na przestrzeni minionych wieków książka odgrywała niekwestionowaną rolę w życiu Kościoła. Była niezbędna do poznawania prawdy i otaczającej rzeczywistości świata zewnętrznego, kształtowała świadomość pokoleń, uczyła, napełniała wzruszeniami. Dawała poczucie pewności urobionej przez doświadczenie, że od poziomu szeroko pojętej kultury umysłowej i odpowiedniej wiedzy w dużym stopniu zależy poziom życia duchowego, działalność duszpasterska czy kaznodziejska.

Początkowo klasztory, a od połowy XVI stulecia seminaria duchowne były miejscami, w których nie tylko powstawały kodeksy rękopiśmienne (skryptoria klasztorne i katedralne), ale też gromadzono księgi jako niezbędne w całym procesie formacji i nauczania przyszłych pokoleń kapłanów. W okresie średniowiecza, epoce niepodzielnie panującej książki rękopiśmiennej, z uwagi na elitarną znajomość sztuki czytania i nade wszystko znaczne koszty wytwarzania ksiąg i wysoką cenę kodeksu, książka nie była przedmiotem ogólnodostępnym. Jej obecność widoczna była na dworach panujących, możnowładczych, w księżnicach klasztornych i kościelnych, w ośrodkach szkolnych różnych szczebli, od szkół parafialnych począwszy, na wszechnicach uniwersyteckich skończywszy. Wynalazek druku w połowie XV stulecia radykalnie zmienił sytuację książki na płaszczyźnie rozwoju kulturowego i umysłowego społeczeństwa ówczesnej Europy i Kościoła. Powstawały wówczas znaczące księgozbiory biskupów schyłkowego średniowiecza i epoki staropolskiej, księgozbiory kanoników, plebanów, wikariuszy i altarzystów, dając początek znaczniejszym kolekcjom kościelnym – kapitulnym, katedralnym czy parafialnym. Obok nich niezależnie funkcjonowały księgozbiory gromadzone przez zakony (klasztory) różnych reguł z całym bogactwem treści teologicznej i filozoficznej, a nierzadko jeszcze sztuki iluminatorskiej i introligatorskiej.

Książka gromadzona w szeroko pojętym środowisku kościelnym (diecezjalnym i zakonnym) początkowo spełniała funkcję użytkową związaną z formacją, zdobywaniem niezbędnej wiedzy, kształceniem, poznawaniem otaczającego świata. Z czasem w środowisku kościelnym, głównie wśród wyższego rangą duchowieństwa, zaczęły być widoczne pasje bibliofilskie i kolekcjonerskie, co doprowadziło do powstawania znaczących kolekcji książek nierzadko zdobywanych z trudem i przywożonych z podróży zagranicznych.

Księgozbiory klasztorne, kolegiackie, katedralne, biskupie czy parafialne odzwierciedlały na przestrzeni minionych stuleci mozaikę zainteresowań ich użytkowników. W wielu wypadkach, niezależnie od miejsca i osób, którym miały służyć, uległy częściowemu rozproszeniu i przemieszczeniu, stając się – z bogactwem często trudnej do zrozumienia historii (grabieże, celowe zniszczenia) – częścią nowo powstających księgozbiorów. Do tych ostatnich należały w dużej mierze biblioteki tworzących się w XIX stuleciu seminariów duchownych. W wielu z nich zasadniczy trzon kolekcji tworzyły księgozbiory z klasztorów skasowanych pod koniec XVIII i na początku XIX stulecia, księgi pochodzące ze zbiorów kapituł, większe, bądź często szczątkowe, fragmenty bibliotek parafialnych czy kolekcje bibliofilskie kapłanów różnych godności i z różnych okresów historycznych.

W dzieje znaczących bibliotek kościelnych wpisuje się historyczny księgozbiór Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie, który należy do cenniejszych zasobów inkunabułów i starych druków w Polsce. Obecny księgozbiór tarnowskiego seminarium odzwierciedla w pewnym stopniu trudne losy całego narodu polskiego i tym samym Kościoła, od ostatniego rozbioru Polski w 1795 roku, poprzez zmiany w jego strukturach (utworzenie nowych diecezji, a w nich seminariów duchownych), aż do początku XX wieku. Ten cenny i znaczący pod wieloma względami księgozbiór stanowią księgi o różnorodnej proveniencji instytucjonalnej i indywidualnej minionych wieków.

Tarnowski księgozbiór seminaryjny ma swoją ponad dwustuletnią historię powstawania. W uwarunkowaniu historycznym nie jest księgozbiorem jednego miejsca i jednego właściciela. O jego wartości stanowią nie tylko autorzy zgromadzonych dzieł, ich tytuły czy cenne oprawy, ale nade wszystko dawni właściciele, gdyż to dzięki nim księgozbiór oddziaływał na otoczenie, kształtował postawy i ukazywał drogę, jaką niekiedy przebywała księga w ciągu „swego życia”. Zachowane noty proveniencyjne, zapisy własnościowe czynione najczęściej na tytułowych kartach książek lub wytłaczane na oprawach superekslibrisy, pozwalają wnikać w świat odbiorców starej książki, w świat czytelników lub w świat ich posiadaczy.

Jak znakomita większość księgozbiorów kościelnych, tak również tarnowski zespół starych książek jest charakterystyczny dla epoki, w jakiej powstawały poszczególne dzieła, począwszy od XV stulecia aż po schyłek XVIII wieku. O jego ogromnej wartości decydują różnorodne zespoły proveniencyjne, jakie

„z wyboru historii” znalazły swoje miejsce na półkach tarnowskiej biblioteki seminaryjnej, tworząc w XIX wieku trzon tarnowskiej kolekcji kościelnej. Została ona przedstawiona w pierwszym rozdziale niniejszej monografii, noszącej tytuł: *Zarys dziejów Biblioteki Seminarium Duchownego w Tarnowie*. Istotę zawitych losów dawnych bibliotek klasztornych, których zbiory (niektóre częściowo) znalazły się w XIX stuleciu w bibliotece seminaryjnej zostały drobiazgowo przedstawione w rozdziale drugim *Księgi pochodzące z opactwa benedyktynów w Tyńcu* oraz rozdziale trzecim *Zachowane szczątki księgozbiorów z klasztorów skasowanych w XIX wieku*. W obu rozdziałach podkreślono znaczenie i bogactwo ksiąg w środowisku zakonnym, ze szczególnym omówieniem roli i znaczenia ksiąg w monastycznym środowisku benedyktynów tynieckich, których księgi po kasacie klasztoru zostały włączone do nowo powstałej biblioteki seminaryjnej w Tarnowie. Wśród wybitniejszych bibliofilów tynieckich należy wymienić nade wszystko ostatniego opata i zarazem w jednej osobie pierwszego biskupa tarnowskiego, Floriana Amanda Janowskiego, nadto wielu przeorów, których wpisy własnościowe widoczne są na kartach tytułowych ksiąg, ze szczególnym uwzględnieniem Andrzeja Jacka Jaźwieckiego, dziejopisa Tyńca Stanisława Szczygielskiego czy Bonifacego Rostockiego.

Kolejne rozdziały poświęcone zostały omówieniu ksiąg pochodzących ze zbiorów kapitulnych z terenu dawnej diecezji krakowskiej, a obecnie znajdujących się w granicach administracyjnych diecezji tarnowskiej. Należą do nich szczątki zachowanych księgozbiorów kapituły kolegiaty tarnowskiej, sądeckiej, wojnickiej i bobowskiej. W wielu wypadkach są to cenne księgi XV-wieczne z widocznym śladami ich użytkowania (noty marginalne), zaś wśród właścicieli i zarazem kanoników doby staropolskiej zwraca uwagę zachowany, niewielki zbiór ksiąg po Szymonie Starowolskim, polihistorze sprawującym funkcję kantora w kolegiacie tarnowskiej w drugiej połowie XVII stulecia. Również w wielu starych parafiach obecnej diecezji tarnowskiej (dawna diecezja krakowska) zachowały się cenne księgi „noszące ślady ich użytkowania” i świadczące o przynależności do poszczególnych parafii. Traktuje o tym rozdział piąty *Księgi pochodzące z parafii diecezji tarnowskiej*, w którym uwzględnione zostały parafie nie tylko o „starym rodowodzie”, ale również posiadające w przeszłości znaczące księgozbiory. Należą do nich: parafia w Czchowie, Męcinie k/Nowego Sącza, Szczepanowie czy Szynwałdzie.

Księgozbiory parafialne były z reguły przedmiotem zainteresowania od strony zawartości treściowej zgromadzonych ksiąg, zaś odtworzenie drogi książki, która zmieniała właściciela, nie było nigdy przedmiotem odrębnych badań. Wśród właścicieli ksiąg są nazwiska znaczące dla historii, np. biskupa Dymitra Solikowskiego, krakowskiego filozofa i medyka Antoniego Franciszka Ćwierzowicza, krakowskiego matematyka Andrzeja Czechowicza, biskupa Ludwika Łętowskiego czy nuncjusza apostolskiego Józefa Garampiego.

Rozdział szósty poświęcony został księgom, które przekazane zostały do zbiorów seminaryjnych jako darowizna ich dawnego właściciela lub zapis testamentowy. Dzięki temu można przywołać z przeszłości sylwetki tych kapłanów, dla których księga miała ogromne znaczenie, toteż – chcąc jej zapewnić dalszą opiekę po swojej śmierci – czynili zapis testamentowy, przekazując księgę bądź całą kolekcję zgromadzonych za życia dzieł do zbiorów seminaryjnych. Byli wśród nich księża Jan i Maciej Tylkowscy, ks. Wincenty Gałęcki z Zakliczyna czy kanonik kapituły katedralnej – ks. Marcin Leśniak. Ten ostatni, wielki miłośnik i znawca starych ksiąg, zdobywał je do swojej kolekcji za pośrednictwem wybitnego antykwariusza krakowskiego – Ambrożego Grabowskiego.

Ostatni rozdział siódmy omawia użytkowników ksiąg. Na kartach starych ksiąg widoczne są też rozliczne i ważne zapisy marginalne świadczące o ich użytkowaniu. Temu zagadnieniu poświęcony został ostatni rozdział niniejszej monografii, *Użytkownicy dawnych ksiąg*, w którym wynotowane i przedstawione zostały sentencje i myśli dotyczące książki, upływającego czasu i osobistego stosunku ich użytkownika wobec bliźnich. Odręczne zapisy na marginesach ksiąg, doklejone kartki z zachowanymi fragmentami modlitw i pieśni czy akty strzeliste, to niewątpliwie widoczny dowód niejednej lektury, świadczący o wielokrotnym użytkowaniu starej księgi. Pozwala on wnikać w życie książki w dawnych wiekach, odczucia i myśli jej użytkownika.

Tarnowski księgozbiór seminaryjny ma ogromne znaczenie dla poznania kultury środowiska kościelnego w dawnych wiekach. Jest doskonałym odzwierciedleniem prądów umysłowych tego środowiska w minionych stuleciach. Poprzez pryzmat ksiąg, ich autorów czy oficyn wydawniczych, po raz pierwszy różnorodne księgozbiory kościelne (klasztorne, kapitulne, parafialne), które złożyły się na jedną znaczącą kolekcję ksiąg przechowywaną od dwóch wieków w murach Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie, zostały ukazane w taki sposób, że przedstawiają ich dawnych właścicieli.

Tym wszystkim, którzy w ciągu minionych wieków pochylali się nad starą księgą, którzy otaczali ją opieką i szacunkiem, którzy z narażeniem życia ratowali ją przed zniszczeniem w płomieniach ognia, bliskie są słowa zapisane ponad 700 lat temu przez angielskiego duchownego, Ryszarda de Burry (ur. 1281 – zm. 1345), ucznia Oxfordu, kanclerza królewskiego i biskupa durhamskiego, w dziele *Philobiblon, czyli o miłości do ksiąg*. W rozdziale XIV traktatu tego znakomitego bibliofila, zatytułowanym *O tych, którzy szczególnie księgi miłować powinni*, pisze on: „cały ten ród mężów stojący na świeczniku dzięki tonsurze i innym godłom duchownym, ma obowiązek trwać czcią otaczać księgi”¹.

¹ R. de Burry, *Philobiblon, czyli o miłości do ksiąg*, tłum. J. Kasprowicz, Gdańsk 1992, s. 84-86.